

DE UTOPISCHE CONTEXT VAN DE DEMOCRATIE

Willy Deckers

Het democratie-ideaal staat vandaag sterk onder druk. De huidige stelsels van representatieve democratie ontwikkelen zich steeds als bureaucratische technocratieën. Enerzijds laten de gecompliceerde procedures alsmaar minder ruimte voor participatie van de burgers aan de besluitvormingsprocessen (input). Anderzijds verhinderen zij een rechtvaardige verdeling van rechten en goederen bij de uitvoering ervan (output).

1. De 'bias' van de (neo-)liberale democratie.

Sinds de opkomst van het neo-liberalisme beleeft de term democratie nieuwe hoogtepunten in het liberale jargon. Dit is niet zo verwonderlijk. De democratie zoals die in de Westerse wereld is gegroeid, is immers van nature uit liberaal.

1.1. Het liberale democratie-ideaal.

De liberale ideologie legt haar centrale nadruk op de absolute vrijheid en autonomie van ieder individu. Als sociale correctie onderwerpt zij deze vrijheid en autonomie aan het gezag van een boven-individuele instantie : de Staat, waarin de burgers zich door middel van een contract aaneensluiten. De Staat is de uitdrukking van de algemene wil van het volk en dit met de bedoeling het algemeen belang te waarborgen. Daarom krijgt de staat het monopolierecht van controle op de naleving van het contract en op het doorvoeren van eventuele wijzigingen eraan. De Staat is een rechtsstaat waarin alle burgers politiek gerechtigd zijn en gelijke rechten hebben krachtens hun geboorte.

1.2. Innerlijke tegenstrijdigheid.

De liberale ideologie heeft hiermee enkele belangrijke basisideeën aangedragen voor het democratisch denken en handelen. Toch stoten we in het liberalisme tegelijk op enkele innerlijke tegenstrijdigheden die de democratische beloften van het begin af hebben ondergraven (1). Deze onderhuidse contradicties maken van het liberalisme vandaag één van de gevaarlijkste

vijanden van democratie, zeker van basisdemocratie. De eigenlijke bedreiging voor de democratie komt vandaag niet meer zo sterk van buitenaf (imperialisme, inmenging, machtsbeïnvloeding, enz.), maar vooral van binnenuit. Meer dan ooit komt vandaag in de representatieve democratie de intrinsieke tendens naar autoritaire macht tot uiting.

1.2.1. Bourgeois versus citoyen.

Een eerste contradictie in de liberale ideologie is het probleem van mythische idealisering. Vrijheid en gelijkheid - de centrale kernpunten van liberalisme - vormen een hypothetische, a-historische fictie ver verheven boven de concrete feitelijkheid van het maatschappelijk leven. Ze worden omschreven louter vanuit een politiek-juridische sfeer, systematisch afgeschermd van het economische. Economisch worden de principieel gelijke burgers genadeloos uitgeleverd aan de wetten van de markteconomie, waarin de oorlog van allen tegen allen het basisprincipe is. Voor het merendeel van de burgers is deze oorlog een radicale beroving van hun vrijheid omdat zij economisch niet kunnen (mogen) meespelen. De vrije markt wordt een macht in handen van een kleine elite die zijn vrijheid slechts kan realiseren en in stand houden dank zij de onvrijheid van de anderen. Zo worden de burgers fundamenteel ongelijk gemaakt t.a.v. elkaar. De bourgeois (homo economicus) verdringt de citoyen (homo politicus). Het eigenbelang van de economisch sterken wordt uitgeroepen tot algemeen belang. De vrijheid (en bijgevolg de participatie) van de burger wordt het voorrecht van enkelen. Voor de anderen rest er slechts fictieve vrijheid (en bijgevolg geruisloze uitsluiting), gemanipuleerd door het politieke systeem. Zo worden hen de materiële middelen ontnomen om als vrije burgers zinvol te kunnen leven (toename van werkloosheid, armoede, agressiviteit, vervreemding, racisme, verloederend van milieu, enz.).

De grote idealen van het (neo-)liberalisme dragen dus reeds in zichzelf de kiemen van tegenstelling, uitbuiting en overheersing. Vandaag tekent zich dat duidelijk af in een sociale ongelijkheid van neo-liberale signatuur die als een tijdbom elke participatieve vorm van democratie bedreigt en aan de basis ligt van (neo-)fascistische en racistische tendensen. Democratie kan niet steunen op fictieve constructies van vrijheid en gelijkheid. Vrijheid (c.q. gelijkheid), aldus Adorno (2), moet steeds worden beschreven tegenover de concrete vormen van onvrijheid (c.q. ongelijkheid) waarin men leeft. Ieder individu wordt tot in de laatste 'schuilhoeken' van zijn wezen bepaald door zijn maatschappelijk-historische context. Mythische abstracties die in naam van hoge idealen voorbijgaan aan de feitelijke mechanismen van dwang en uitbuiting, maken alleen maar onwetende slachtoffers. Zij ontkennen en onderdrukken de participatieve potenties die de kern uitmaken van iedere organische vorm van democratische opbouw.

1.2.2. Autoritaire staat.

Een andere tegenstrijdigheid in de liberale ideologie behelst de rol van de Staat. De Staat wordt omschreven als de uitdrukking van de algemene wil van het volk, waaraan ieder vrij deelneemt als aan een collectief subject. Deze staat is gericht op het algemeen belang (*bonum commune*) en streeft naar het behoud en het welzijn van ieder individu en van de gemeenschap als geheel. De fundamentele inspiratie van deze staatsopvatting is dat de staat opgebouwd wordt 'van onder naar boven' als een gezamenlijk project van Vrije en gelijke mensen. Vanuit zijn creatieve vrijheid neemt iedere burger naar vermogen deel aan de opbouw van de staat en de groeiende maatschappelijke vrijheid wordt op gelijke wijze onder alle burgers verdeeld. Maar ook dit blijft een fictieve theorie. Historisch gezien is de liberaal-democratische Staat (en ook zijn afgeleide vormen zoals sociaal-democratie, verzorgingsstaat, enz.) opgebouwd als een in aanleg autoritaire staat (3). Reeds Bakoënin wees uitdrukkelijk op deze fundamentele contradictie van de Westerse democratie. "Elke staat, zelfs de meest republikeinse en meest democratische, en zelfs de pseudo-volksstaat, zoals uitgedacht door Marx, is in laatste instantie niets anders dan het van bovenaf regeren over de massa's door een intellectuele, en daardoor geprivilegieerde minderheid, die de werkelijke belangen van het volk zogenaamd beter begrijpt dan het volk zelf" (4).

De geschiedenis van de Westerse democratie is in feite de geschiedenis van een steeds toenemende inmenging van boven uit. Vandaag komt dit het sterkst tot uiting in een bureaucratisch centralisme dat geen plaats meer laat voor participatie van de basis. Hiërarchie, discipline, centralisme en bureaucratie nemen onweerstaanbaar toe. De formele structuren van de democratie blijven bestaan, zelfs tot op het lokale niveau. Maar de reële macht verschuift steeds meer van de openbare of formele structuren naar gesloten kernen (ministercomité's, lobby's, financiële en andere drukingsgroepen, enz.) die het geheime centrum worden van alle beslissingen in de staat. Voor deze oligargische beroepsklasse van politici blijkt de apathie van brede lagen van de bevolking t.a.v. de politiek zelfs wenselijk. Sterker nog, een uiterst beperkte, louter formele participatie in de politieke besluitvorming zou noodzakelijk zijn om de democratie efficiënt te laten functioneren.

2. Democratie als utopisch begrip.

2.1. utopie

Democratie kan slechts begrepen worden binnen de coördinaten van het utopisch denken. Volgens Habermas (5) verwijst utopie naar iets wat mensen consensueel weten over hoe de samenleving zou moeten zijn, zonder dit wetenschappelijk te kunnen verantwoorden. Ze steunt op een fundamenteel

'Anhiegen' (aanvoelen, vermoeden) dat prerationeel gegeven is, een organische betrokkenheid op de uiteindelijke zinstichting in het leven, een maatschappelijke gerichtheid van het verlangen dat vanuit het collectief onbewuste steeds opnieuw blijft opborrelen.

De utopie houdt een permanente spanning in stand tussen het feitelijk functioneren van de samenleving en haar behoren-te-zijn. Het houdt het bewustzijn levend dat de huidige maatschappij niet is wat zij zou kunnen zijn, m.a.w. dat zij haar eigen mogelijkheden onderdrukt en dus repressief is. Utopie is daarom ook de basis van kritiek, een bewustzijn van mensen die weigeren zich neer te leggen bij de feitelijkheid omdat de dingen niet zijn zoals ze moeten zijn. Dit is geen negativisme of irrationele afwijzing van ideeën of stellingen, maar een kritische herinnering aan wat maar al te graag vergeten wordt door wie belang heeft bij de status quo. Zo maakt de utopie de verdrongen of onderdrukte waarden opnieuw bespreekbaar. Door te verwijzen naar wat nog niet is maar nog worden kan, weigert de utopie in naam van een betere toekomst zich neer te leggen bij de huidige repressieve vormen van maatschappelijke Ordening. Om niet te vervallen in illusoire denkbeelden stelt Adorno ons voor de utopie te plaatsen in een negatieve dialectiek (6). Haar huidige mogelijkheden beperken zich grotendeels tot een 'ontkenning van het negatieve en het repressieve' in de huidige werkelijkheid. Het begrip 'ontkenning' mag in deze definitie van Adorno niet worden verstaan als een vorm van vergeten, verdringen of verdoezelen, maar als tegenspraak, aanklacht, zich niet neerleggen bij, bestrijden. Voor Adorno is utopie in de huidige context slechts leefbaar als vorm van verzet en opstand, een poging om het ondanks alles uit te houden.

2.2. Basisdemocratie.

Het begrip democratie - en zeker basisdemocratie - moet begrepen worden als een utopisch begrip. Het is de uitdrukking van een geheel van democratische verwachtingen en beelden die bij de mensen leven, zoals maatschappelijke vrijheid, rechtvaardigheid, verdraagzaamheid, gelijkheid, participatie, zelfverantwoordelijkheid, zelfbeheer, enz. Het roept een maatschappelijke ordening op waarin zoveel mogelijk mensen op een creatieve en vrije wijze kunnen deelnemen aan de beslissingen over hun leven en samenleven en de uitvoering ervan kunnen controleren. In deze beelden komt het 'uiteindelijk levensprogramma' tot uiting van mensen die feitelijk leven in een situatie van onrecht en onderdrukking. Als utopisch begrip is het begrip 'basisdemocratie' de uitdrukking van een maatschappelijke droom die in de concrete geschiedenis wellicht nergens definitief kan worden gerealiseerd. Ze blijft de permanente productie van verlangen naar participatie en gelijkheid. Een overwoestbare drijfkracht die mensen ertoe beweegt hun leven en samenleven

steeds minder uit handen te geven. Zo sluit ze aan bij de sterkste libertaire en anarchistische tendensen in de samenleving.

2.3. Het subject van de basisdemocratie.

Maar is er wel een subject voor deze droom? Is er wel een basis die de democratie van onderuit draagt? Wie is die basis eigenlijk? Theoretisch behoren tot die basis alle mensen die bereid zijn van onderuit de maatschappij te helpen opbouwen tot welzijn van allen. Maar dit blijft een vage en te optimistische definitie. In realistische termen zullen we het er vlug over eens zijn dat zulke basis kwantitatief gezien niet breed is.

Kwantitatief kunnen we hoogstens spreken over een erg smalle basis van de basisdemocratie. Een grote meerderheid van mensen is niet geïnteresseerd in inspraak of participatie en zeker niet in zelfbeheer. Zij leven liever in de makkelijke cultuur van het zwijgen die hen door de dominante systemen wordt opgedrongen en hun leven haast rimpelloos doet verlopen.

Het begrip 'basis' is dus niet allereerst een kwantitatief begrip. Het roept een kwalitatieve dimensie op. Basis verwijst naar een utopisch potentieel dat in de samenleving weliswaar overal aanwezig is, maar nergens eenduidig geïdentificeerd kan worden. De basis bestaat niet als één monolithisch blok of één brandpunt waarin alle pogingen tot democratische opbouw harmonisch samenvloeien. Ze bestaat niet als zichtbare massa, maar als een haast onzichtbare mozaïek, de weerspiegeling van lokaal verspreide betrokkenheid van mensen op signalen van onderdrukking: milieu, vrede, verdraagzaamheid, arbeid, feminisme, leefbaarheid, strijd tegen kansarmoede, derde en vierde wereld, enz. (7). We denken hier specifiek - zij het niet uitsluitend - aan de Nieuwe Sociale Bewegingen. Ook losse groepen en individuen spelen hierin dikwijls een zeer belangrijke rol.

De basis is dus niet de passieve optelsom van alle mensen voorzover zij in de representatieve democratie stemrecht hebben en een brede achterban vormen voor de beroepspolitici. Ze mag zeker niet worden vereenzelvd met wat we meestal 'de zwijgende meerderheid' noemen, een nevelachtig geheel of een onbestemde substantie die niet sociaal maar slechts statistisch bestaat. De zwijgende meerderheid is slechts een imaginaire referent waarvan de representatie niet mogelijk is (8). De basis, zoals wij ze willen omschrijven, vertoont zich echter als een zeer complex, actief, beweeglijk en veelzijdig raster van talrijke lokale initiatieven en verzetspunten. Zij vormt de niet weg te denken tegenkant van de machtsmechanismen, terwijl de massa (zwijgende meerderheid) geen subject is, geen oord van 'ontkenning' of revolutionaire beweging (9). Het subject van de basis (of noem het de basis zelf) is bovendien niet duidelijk gestructureerd, onregelmatig gespreid over tijd en ruimte en moeilijk

nauwkeurig te benoemen of te lokaliseren. De basis heeft bijgevolg meestal geen direct politieke macht in de traditionele betekenis van dit woord. Haar macht is vergelijkbaar met de kracht van een drukkingsgroep die als zodanig nooit totale of universele macht kan verwerven zonder haar eigen specifieke rol te verloochenen. Zij moet zichzelf vorm geven als de nooit ophoudende weerstand tegen de tendensen van beheersing en kolonisatie die inherent zijn aan elke vorm van macht. Hier ligt de nauwe band tussen basisdemocratie en anarchisme

Zich nooit verzoenen met de feitelijke vormen van repressie die in elke machtsuitoefening aanwezig zijn. De idee van een permanente revolutie van onderuit in functie van het algemeen belang van de burgers. Zoals Bakoenin reeds liet verstaan perverteert elke 'macht van bovenuit' zichzelf omdat ze niet meer het volk, maar zichzelf vertegenwoordigt. Zo is elke macht uiteindelijk antidemocratisch.

3. De weg naar basisdemocratie.

De vorige beschouwingen dwingen ons tot een herdefiniëring van enkele fundamentele uitgangspunten van het democratisch erfgoed. De representatieve democratieën waarin wij vandaag leven zijn ontworpen vanuit een rationalistisch beheersconcept dat perfect paste in de geest van Verlichting en moderniteit. De actuele ontwikkelingen naar instrumentele technologische rationaliteit maken van dit beheersconcept geleidelijk een basis voor een totalitaire machtsuitoefening. De democratische procedures van representatie worden steeds meer vervangen door technologisch-repressieve structuren of maatregelen die inspraak en participatie van onderuit bemoeilijken of onmogelijk maken (10).

3.1. Naar een speleologie van het politiek systeem.

De gevaren die vandaag de democratie van binnenuit bedreigen confronteren ons met een cruciale vraag. Zij er vanuit de basis weerstandsprocessen of tegenbewegingen zichtbaar? De vraag naar een mogelijke tegenstrategie waarin basisdemocratische tendensen kunnen overleven en een nieuwe maatschappelijke samenhang tot stand brengen. Volgens Foucault mogen we de geschiedenis niet bekijken als een massief of eenduidig proces waarin alles en iedereen zich gedwee invoegt in de structuren van de macht.

Er bestaan talrijke vormen van verzet, maar die kunnen per definitie slechts bestaan binnen het strategisch veld der machtsverhoudingen. "Waar macht is, bestaat verzet, en toch, of juist daardoor, bevindt dit verzet zich nooit buiten de macht" (11). Ditmaal gaat het niet om een mythische of abstracte

verwoording die het verzet alleen maar fictief of illusionair maakt. Het verzet drukt zich hoofdzakelijk uit als de 'ontkenning' van lokale ervaringen van onderdrukking, uitbuiting, achterstelling en ellende (12). Deze lokale verzetspunten vervullen in de machtsverhoudingen de rol van weerstand, weigering, steun- en aangrijpingspunt. Zij zijn in het netwerk van de machtsverhoudingen alomtegenwoordig. Er bestaat niet, zoals Marcuse dit droomde, één plaats van de Grote Weigering, die de ziel van het verzet of de zuivere wet van de revolutionair tot uitdrukking zou brengen. Ieder lokaal initiatief beroept zich op een eigen autonomie, maar weet zich tegelijk verbonden met een niet direct identificeerbaar weefsel of netwerk van gelijkgezinde individuen en groepen, regionaal, nationaal en internationaal. Zij functioneren echter niet als een negatieve afdruk van de macht die uiteindelijk alleen maar de passieve keerzijde van de heerschappij zijn en steeds gedoemd de nederlaag te lijden. Samen vormen zij de andere term, de andere actieve pool, de niet weg te denken tegenkant van de macht (13).

Voor de uitbouw van een basisdemocratisch perspectief komt het er allereerst op aan deze weerstandprocessen zichtbaar te maken. Dit is geen eenvoudige opgave, aangezien zij onregelmatig gespreid zijn en niet altijd direct aanwijsbaar. Het zijn meestal onsystematische en lokaal getinte antwoorden op lokaal zichtbare en voelbare onderdrukkings- en koloniseringstendensen van het systeem. Zij kunnen slechts worden opgespoord en gecodeerd in specifieke situaties waarin mensen of groepen rechtstreeks opkomen voor de realisatie of het behoud van hun democratische rechten. Het gaat dus om een soort speleologie van het politiek systeem, een zoektocht naar de ondergrond, naar wat in de bovenlaag van het maatschappelijk gebeuren geen of slechts heel moeilijk het licht verdraagt.

3.2. Participatie en solidariteit.

Basisdemocratie betekent geenszins - zoals Bakoenin droomde - de opheffing van elke vorm van staat waarin mensen met elkaar kunnen samenwerken om zich zo goed mogelijk te organiseren. Het betekent wel dat elke maatschappelijke organisatie zo veel mogelijk 'van onder naar boven' wordt opgebouwd zonder creatie of inmenging van autoritaire macht. Hiertoe zijn twee belangrijke voorwaarden nodig.

3.2.1. De input.

Een eerste voorwaarde ligt op het terrein van de input: het is nodig de participatie van de bevolking in de besluitvorming te maximaliseren.

Uiteindelijk gaat het om belangenbehartiging door zelforganisatie. Een zo volledig mogelijke participatie is de beste weg om de belangen van allen gelijkelijk te beschermen. Pateman legt bovendien de klemtoon op de educatieve taak van participatie : de ontwikkeling van de sociale en politieke capaciteiten van de individuen (14). Door participatie kan er een democratische attitude en een verantwoordelijkheidsgevoel bij de burgers groeien. Het individu wordt door participatie 'opgevoed' tot autonome burger. Het leert onderscheiden tussen privé-wensen en publieke belangen. Zo kan de burger een betere bijdrage leveren aan de politieke besluitvorming die meteen ook een grotere legitimiteit verkrijgt. Bovendien geeft participatie het individu controle over de eigen levensloop en over de structuur van zijn omgeving. Het individu krijgt een besef van politieke effectiviteit (15).

Volgens Pateman is het niet voldoende alleen maar een democratische staat te realiseren, er is nood aan een participatoire samenleving. Participatie moet worden bevorderd in alle sferen van de samenleving, zoals bedrijfsleven, onderwijs, gezinsleven, enz. (16). Participatie krijgt zo een holistisch karakter. Ze kan niet worden verwezenlijkt alléén op het politieke vlak in de staat als een geïsoleerd systeem.

3.2.2. De output.

Een tweede voorwaarde voor de opbouw van basisdemocratie ligt op het vlak van de output. Het is niet voldoende een goede besluitvorming te realiseren. Er moet ook worden gekeken naar de effecten van deze besluitvorming.

Zijn ze rechtvaardig verdeeld over alle groepen van de bevolking? Welke correctiemechanismen kan men hanteren voor een positieve discriminatie van achtergestelde groepen ? Volgens Dworkin (17) moeten alle mensen met gelijke zorg en respect behandeld worden. Hier stelt zich onvermijdelijk de vraag naar de betekenis van solidariteit. Basisdemocratie veronderstelt dat mensen hun individuele eigenbelang kunnen overstijgen ten voordele van het algemeen belang. Solidariteit betekent elkaar deelgenoot maken van onze collectieve eigendommen, zowel op materieel als op geestelijk vlak, elkaars lot delen in goede en slechte tijden, elkaar respecteren in ieders kwaliteiten en grenzen. Vanuit deze solidariteit wordt belangenbehartiging door zelforganisatie ook efficiënt voor een rechtvaardige spreiding van welvaart en welzijn over alle burgers.

Basisgroepen of nieuwe samenlevingsverbanden zullen hierin een zeer belangrijke rol spelen. Het reeds door Marx gebruikte woord 'associatie' geeft goed de betekenis weer van het zich actief verenigen van autonome subjecten in

democratische verbanden. Deze 'associaties' moeten zich organiseren volgend een coalitiestrategie op basis van netwerkstructuren. Als ondersteuning van de lokale politiek en economie zal een breed draagvlak van belangengroepen (associaties) nodig zijn als uitvalsbasis voor een bredere samenwerking op nationaal en internationaal niveau. Hiervoor is een onderlinge uitwisseling van nuttige informatie zonder vooringenomenheid en nastreven van eigenbelang een noodzakelijke voorwaarde. Basisdemocratie kan geen politieke relevantie krijgen zolang de lokale en meestal kleinschalige initiatieven zich opsluiten in geïsoleerde posities. Basisdemocratie moet geleidelijk een universele dimensie krijgen. Netwerken in zeer verschillende sectoren (lokale groepen, bedrijven, non-profit organisaties, sociale bewegingen, enz.) zijn goede oefenplaatsen voor het verbreden van de politieke efficiëntie van de principes van de basisdemocratie naar de grootschalige structuren van onze samenleving. Het lokale moet gezien worden als een 'Probe aufs Exempel', een anticipatie van macro-modellen.

3.3. Effectieve breukpunten.

Basisdemocratie is niet identiek aan radicaal anarchisme á la Bakoenin dat onder geen beding staatsgezag wil aanvaarden of aan radicaal basisme dat zich uitsluitend richt op volledig zelfbeheer aan de basis. Basisdemocratie is niet het gevolg van een onvermijdelijke en moeilijke keuze om te strijden 'binnen' of 'buiten' de staatsstructuren (18). Als we een tegenmacht 'buiten de staat' willen vormen met de bedoeling op een gunstig ogenblik de staatsmacht te veroveren, lopen we gevaar op termijn zelf slachtoffer te worden van allerlei onderdrukkende mechanismen in de nieuwe machtsstructuren van onze (basisdemocratische?) Anti-staat. Als we daarentegen streven naar geleidelijke bezetting en hervorming van het staatsapparaat langs parlementaire weg, lopen we gevaar te blijven steken in de vangarmen van integratie, compromissenpolitiek en repressieve tolerantie. We mogen ons niet opsluiten in ghetto's van revolutionaire tegenmacht of ons laten ontwapenen door een heilloos reformisme. Het lijkt efficiënter onze strategie te richten op het tot stand brengen van enkele effectieve breukpunten in het huidig staatsbestel. Basisdemocratie is een politiek-maatschappelijk project dat zichzelf slechts kan realiseren doorheen permanente confrontatie met de bestaande systemen. Effectieve breukpunten in die systemen kunnen de weg aangeven waarlangs dit project haar eigen weg verder kan ontwikkelen.

Enkel belangrijke breukpunten zijn

- een nieuw en kwalitatief verstaan van het fenomeen 'macht': geen autoritair beheersmodel, maar een dynamisch en organisch geheel van krachten waarmee de individuen en groepen van onder uit hun belangen behartigen door

zelforganisatie. Hier worden we steeds weer geconfronteerd met de onvermijdelijke spanning tussen het basisdemocratische en de harde noodzaak een apparaat uit te bouwen om de politiek opbouw van de samenleving mogelijk te maken.

- diversiteit en pluralisme : de erkenning van het 'andere', in zoverre 'andere' de democratie zelf niet bedreigt of vernietigt (cfr. fascisme, racisme, enz.). Spanningen en conflicten vormen een intrinsiek element van (basis)democratische verhoudingen. Daarom is er dringend nood aan een nieuwe communicatieve praxis (19). In plaats van het kwantitatieve meerderheidsbeginsel (representatieve democratie) is er nood aan een systeem van steeds wisselende coalities van minderheden. Zij kunnen direct en efficiënt inspelen op de concrete noden die op een bepaald moment binnen de samenleving tot uiting komen.

een democratisch georganiseerde economie : produktie niet langer in dienst van ongeremde groei en winst, maar van een ecologisch verantwoorde bevrediging van de menselijke behoeften. Op lange termijn moet dit leiden naar socialisering van de produktiemiddelen. Dit betekent dat op termijn de economische sleutelsectoren zoals banken, energie, levensnoodzakelijke industrieën in handen van de gemeenschap moeten komen, wat niet hetzelfde is als nationalisering door de staat.

- kwalitatief nieuwe vormen van representatie meer directe vormen van verkiezing (rond specifieke probleemitems) permanente verantwoording (controle van onderuit). Omwille van een grotere en meer gevarieerde (lokaal gedragen) input is ook een sterker roulement van vertegenwoordigers nodig.

- uitbouw van directe participatie : referenda, adviesraden, lokale autonomie, grotere betrokkenheid van burgers, enz.

- democratische planning van het geheel geen democratisch centralisme van bovenuit, maar democratische planning opgezet vanuit voorstellen en discussies binnen de lokale basiseenheden (20). Deze oriëntaties moeten worden vertaald in concrete politieke doelstellingen die door het Vrij gekozen beleid op een zelfbeherende wijze worden uitgevoerd, d.w.z. met democratische middelen en onder permanente controle van de basis. Deze politieke doelstellingen vormen het bindend kader waarbinnen de lokale basiseenheden hun eigen initiatieven autonoom kunnen ontwikkelen. Het lokale vlak blijft in ieder geval het sterkste draagvlak van iedere vorm van basisdemocratie.

NOTEN

- (1) Voor nadere uitwerking van deze thematiek, zie W. Deckers, *Democratie. Over autoritaire staat en basisbeweging*, EPO, Antwerpen, 1986, blz. 65-78.
- (2) Cfr. Theodor Adorno, *Negative Dialektik*, Frankfurt, 1970, blz. 209-292.
- (3) Zie hiervoor *Het spook van autoritaire staat*, in W. Deckers, a.w., blz. 79-104.
- (4) M. Bakoenin, *Staatlichkeit und Anarchie und andere Schriften*, uitg. Frankfurt, 1972, blz. 439, gecit. volgens L. Kolakowski, *De Geschiedenis van het Marxisme*.
- (5) Cfr. J. Habermas, *Technik und Wissenschaft als "Ideologie"*, Frankfurt, 1968. Zie ook J. Habermas, *Theorie des kommunikativen Handeins*, Frankfurt, 1981, dl.2, blz. 548vv. Interessante elementen worden ook aangedragen door G. Deleuze-F. Guattari, *L'Anti-Oedipe*, Paris, 1972 blz. 60w. Zie verder Ernst Bloch, *Das Prinzip Hoffnung*, 1959.
- (6) Theodor Adorno, *Negative Dialektik*, Frankfurt, 1970, blz. 220vv.
- (7) Alvin Toffler, *De nieuwe machtselite*, Utrecht/Antwerpen, 1990, blz. 249-261.
- (8) Cfr. Jean Baudrillard, *In de schaduw van de zwijgende meederheden*, Amsterdam, 1986 (oorspr. franse uitg. 1982), blz. 16-23.
- (9) Cfr. Michel Foucault, *De wil tot weten*, Nijmegen, 1984 (oorspr. franse uitg. 1976), blz. 93-102.
- (10) Voor verdere uitwerking van deze problematiek, zie mijn boek *Democratie* (Epo, 1986), blz. 79-132.
- (11) Michel Foucault, a.w., blz. 96.
- (12) Cfr. Theodor Adorno, *Negative Dialektik*, l.c.
- (13) Cfr. Michel Foucault, a.w., blz. 96-97.
- (14) Cfr. Carol Pateman, *Participation en Democratic Theory*, Cambridge, 1970, blz. 43.
- (15) Carol Pateman, a.w., blz. 26.

(16) Carol Pateman, a.w., blz. 108. Voor verdere uitwerking van dit thema, zie Wibren van der Burg, *Het democratisch perspectief*, Arnhem, 1991, blz. 47-51.

(17) Cfr. Ronald Dworkin, *A matter of Principle*, Cambridge, 1985, blz. 58-69.

(18) Cfr. Nico Poulantzas, *L'état, le Pouvoir, le Socialisme*, Parijs, 1981, blz. 284-288.

(19) Cfr. We verwijzen in dit verband naar de ideeën van Jürgen Habermas in zijn magnum opus : *Theorie des kommunikativen Handeins*, Frankfurt, 1981.

(20) Cfr. Rudolf Bahro, *Het Alternatief. Een kritiek van het reëel bestaande Socialisme*, Amsterdam, 1985, blz. 258w. (oorspr. Duits 1977).